

ЛІНГВОСТИЛІСТЕМА «ДОЛЯ» У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

*Мова є найважливіший,
найбагатіший і найміцніший зв'язок,
що з'єднує віджилі, живуці та
майбутні покоління народу в одно
велике історичне живе ціле. Вона не
тільки являє собою життєвість
народу, але є якраз саме це життя.
Коли зникає народна мова – народу
нема більше!*

(Костянтин Ушинський)

У статті розглядається лінгвостилістема «Доля» у сучасному українському дискурсі як мовно-естетичний знак української культури фольклорних джерел, що сягає своїм походженням та етимологією праїндоевропейської доби і цим засвідчує прадавність та первинну органічність виникнення і постання українського народного мовлення. Етимологія лінгвостилістеми «Доля» свідчить про те, що це слово належить до найдавнішої первісної лексики народної мови, бо простежується у стародавніх мовах праїндоевропейської мовної єдності зі значенням «частка, доля, уділ, наділ (землі, худобу, майна)» і етимологією слів ділити, давати. Якщо ділили і давали гарний наділ дітям, достатній для успішного життя, то давали їм гарну, щасливу «долю». Якщо життя складалося не так, то діти виростали і йшли заробляти свої долі та шукали кращої долі. Так сформувалося поняття «шукати кращої долі» і закріпилося у казках, прислів'ях, народних піснях, приказках, фольклорі та художній літературі. Етимологічні словники показали, що популярна у сучасному українському літературному мовленні лінгвокультурема «Доля» має індоевропейське походження. Мова фольклору не тільки зберігає себе у створенні різних понять, уявлень, настроїв та духу народної культури, але також і підтверджує їх, впродовж багатьох століть передає менталітет народу. Завдяки поколінням переходять у світогляд кванти знань народного досвіду. Виявлення мовно-культурних особливостей мови етносу в його мовленнєвому мисленні, в семантиці лінгвістичних ознак художніх текстів відкриває шлях читачам та дослідникам для розуміння особливостей національного світогляду, ментальності та характеру.

Ключові слова: стилістика, словник, лінгвопоетика, фольклор, лінгвокультурема.

Сучасна українська мова успадкувала і зберегла у літературі, релігії, культурі, мистецтві, ремеслах, звичаях, традиціях, культурі повсякденного мовлення, у побуті і житті ідеотворчі ідеологеми, концепти, лінгвокультуреми, фраземи, утворені і ословлені та уславлені не тільки живою народною (простою) і книжною українською мовою, а й перегуками з попередніми античними мовами – давньоєврейським івритом,

давньогрецькою, церковнослов'янською, староукраїнською (слов'янською), а також порубіжними – російською, польською, словацькою, чеською, турецькою, румунською, угорською. Більшою чи меншою мірою вони додавали окремим лексемам відтінків, доповнювали чи уточнювали певні смисли, конотації, настрої.

На загал українськомовні громадяни доброзичливо ставляться до іномовних осіб і охоче комунікують з ними. Доброзичливість є питомою рисою українського характеру. Ставлення до мови є ознакою громадянської культури українців. Повага до мови народу – це повага до його історії, культури, традиції, родової пам'яті.

Прошло вже не одне століття владної зневаги до простого українського мовлення, а народ і нині з повагою згадує мову своїх батьків: тато казали..., бабуся радили, дід було кажуть... У живому мовленні народ бачив і нині бачить душу, характер, особистість мовця, співрозмовника.

Живе слово в'яже людину з глибинами буття, особливо в історичному і етнокультурному вимірах. Слово – носій логосу, софійності, етносу.

Узагальнюючи, можна сказати, що Слово є світопізнавальною і світопояснювальною субстанцією, системою, яка співвідносить і пов'язує людину з вищими смислами буття: «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Бог був це слово. Воно було спочатку у Бога. Усе через нього почало бути, і ніщо без нього не почало бути, що почало бути. У ньому було життя, і життя було світлом для людей; і світло у темряві світить, і темрява не огорнула його» [3, с. 366].

Академік Іван Дзюба писав: «Слово – акт, з якого все почалося». Очевидно, мав на увазі осмислене називання і домінування осіб, предметів і явищ, появу знань, мудрості, просвіти, культури, науки, суспільності. До таких мовних першокреативів українського мовосвіту належить фольклорна лексика, фольклореми.

Дослідники передбачають, що концепт Бог сформувався (чи зачав формуватися) у свідомості носіїв мови ще в період язичництва та поєднував у своїй семантиці частки позитивної семантики: *дання, добро, щастя, багатство, дар, щедрість, прихильність*, тобто все те, що й складало людині гарну долю, тобто вроджений талан. Українська народна творчість відобразила це у величальних піснях, різдв'яних колядках і щедрівках, великодніх, петрівчанських, спасівських віншуваннях.

В Україні Долю часто називали Таланом. Доля в народі уявлялася в образі гарної жінки, активної, турботливої, дбайливої, бажаної і жаданої. Доля людини – то її частка Божої благодаті, природи, достатку, її уділ і місце в житті. Тому якби не змінювалися суспільні відносини, способи життя, а Доля завжди осмислюється людиною як її путівник і провідник у житті, благодатний чи не дуже. Людина і в найтяжчих випробуваннях очікує від Долі добродійних велінь (повелінь).

Доля у сучасному мовленні є символом і як кожний символ проходить три стадії сприймання. Перша стадія розуміння того, що Доля людини – це тільки символ. Таке розуміння береться з досвіду попередників (прадіди,

батьки вірили і ми віримо), з давньої міфології, мудрості, релігії, науки, філософії навчання, досвіду.

Друга стадія – нове інтерпретування, пояснення змісту символу, коли затуманюється або забувається його попереднє значення. Символ Доля стає інструментом пізнання нашої попередньої реальності, він закріплюється – у мистецтві, науці, культурі.

Третя стадія розвитку символу – це втрата первісного зв'язку з міфічними прообразами, давньою сакральною силою. Символ стає етнографічною цінністю, як надбання національної культури.

Християнство сприйняло і зберегло культу щастя, долі, талану, Бога – володаря, Спасителя, рятівника, Творця, Всевишнього, закріпило їх у святих посланнях, Біблії, Євангелії, у релігійно-хрестоматійній літературі, у народній творчості, фольклорі, а з них і в літературній мові та художніх текстах.

Доля – це етнопсихолінгвальна одиниця, можна сказати: лексема, концепт і водночас лінгвокультурема української мови, що ідентифікує національну мовну особистість, її пошуки сенсу буття. Лінгвокультурема «доля» функціонує переважно у фольклорі, у художніх текстах, народних піснях, приказках, у поезіях, у живому розмовному народному мовленні, що розкривають внутрішній світ думок і почуттів людини. На цьому матеріалі постає уявно-предметний зміст лінгвокультуреми «доля».

«Словник синонімів української мови у двох томах» подає дві лексеми: 1. Доля і 2. Доля із систематикою їхніх синонімічних значень. Перша лексема – концепт: 1. Доля охоплює значення – хід подій, напрям життєвого шляху людини, обставини життя: талан, жереб, щастя (фолькл.); судьба, фортуна, планета, планида (розм.), уділ, (істор.). Вони ілюстровані прикладами: мій латаний талане, доле темна та німа (І.Франко); тягне жереб свій злидений (П.Грабовський); мені випала щаслива планета (О.Ковінька); Нелегкий це припав тобі уділ (І.Кочерга).

2. Лексема «доля» реалізується у значеннях: Надприродна сила, незалежна, збіг обставин: Мені доля судила стати щільно до вироблення картин (Ю.Яновський);

Призначення, приречення: Навіть той, хто в призначення вірить, трудитися мусить постійно (І.Франко)...; тут божий перст, приречення святе (О.Левада); фатум книж. грізний; Се фатум! Се мойра! (Леся Українка); фортуна розм. Несподіваний поворот [13, с. 477]. Наприклад: Доля моя злая, Чом ти не такая, як людська чужая? [10, с. 52] Не зазнала щастя й долі й не буду знати, ... Ой запряжу сірі воли, воронії коні Да поїду доганяти щасливої долі [14, с. 254].

У «Словнику мови Шевченка» стилістема «доля» диференціюється у таких стилістичних значення: у граматичній формі номінативу, вокативу: «Лихо моє! Доле моя!; Мамо моя! ...Доле моя!; Доле моя, доле! Де тебе шукать?»; у кличній формі зі значенням вигуку для вираження почуття горя, розпуки: О доле! – і похилилась, мов тополя; О доле! Доленько моя! [12, с. 197-198].

У прикладкових сполученнях зі значенням очікування побажань: доля – воля, доля-доленька, талант – доля, щастя – доля, доля – щастя: Де поділась доля – воля, Бунчуки, гетьмани?

У багатьох поетичних прикладах стилістема доля має оцінні атрибути: Серце моє, доле моя! Соколе мій милий!; Панно, доле моя! Іди ж доле, за журбою, Доле моя нещаслива»!; О доле! Лукавая доле!»; Доле! Доле! Моя ти співана воле! Моя ти доле чорнобрива! Моя доле неправдива...; Моя порадонько святая! Моя ти доле молода! Не покидай мене. Із домовини возову. І думу вольную... О доле! Пророче наш! Моя ти доне!; Над неправдою людською, Над долею злою.

Особливо зворушливими є словосполуки демінутива доленько: Доленько моя, Матінко моя» О доле! Доленько моя! О Боже мій! О мій єдиний!; Ходімо ж доленько, моя! Мій друже вбогий, не лукавий! [9].

Глибокі думки про долю Тараса Шевченка, нашого народу і мови висловив Іван Дзюба: «Він [Шевченко] сам був народ, бо жив його життям і поняттями. Це була саме доля, тобто більше, ніж навіть цілковита посвята себе служінню рідному народові. Звідси, з одного боку, гнівне картання соціальної несправедливості, життєвої неправди, з другого, – пристрасне слово про героїчні моменти національної історії, пов'язані з боротьбою за волю, про звитяжний дух народу, ... з метою розбудити приспану національну свідомість і дух народу. Звідси – ... ототожнення вітчизни та її долі з трудящим людом та його долею... [6, с. 26]. І про долю мови як національну цінність писав Іван Дзюба: «...мова (те, що закріплене в мові) це найголовніше і найглибше джерело національної духовності взагалі, і доля мови – це не просто доля літератури та інших пов'язаних зі словом видів мистецтва; це і доля національної духовності ... нації взагалі. Зараз у нас дедалі більше говориться про долю рідної мови, і говориться з належною тривогою. Але при цьому нам не можна забувати і про другий бік цієї справи: про духовну й інтелектуальну забезпеченість українського слова на всіх рівнях його побутування [6, с. 584]. Долю нашої землі покриває територія мови Шевченка, тобто української мови.

На підставі зібраного етнографічного матеріалу П.В. Іванов виділяв такі позиції народного розуміння слова доля: Природжена доля. Доля – душа предків. Це відображення давнього культу предків, покровителів родини, сім'ї, жертвоприношення для померлих на поминках, на свята, обов'язкові залишки їжі. Долі померлих людей живуть, охороняють дітей, онуків. Доля людини визначається актом її народження.

I. Доля – це дар людині від її матері: «мать выводится подательницею Доли»; «було б тобі, моя мати тих брів не давати, було б тобі, моя мамо, щастя – долю дати (нар. пісня с. 344).

Народне розуміння долі автор дослідження показав на відповідях селян Харківської губернії на запитання, що таке доля:

II. «Доля – це свій ангел, котрий над всяким чоловіком. Если чоловік прогнівляєть свого ангела, то тому чоловіку нема вже никогда спокою:

ангел вид н'єго удаляється и плачет. Есть люди таки що сами скверно роблять, а Долю лають. Не Доля винна, а своя воля» (с. Ново-Ніколаєвка).

«Як народився чоловік на світ, то зараз до Бога являються ангели и питають его, яку Долю давати рож денному. Бог тоди и вылить им дати Долю або Недолю. Кожному чоловікови дається по одной Доли» (хут. Малиев).

III. Доля – душа чоловіка або двійників його.

У Біблії використано кілька понять для характеристики багатства внутрішнього життя людини: дух, душа, серце, розум, сумління» [4, с. 366]; «...головна мета в житті тут і зараз – це розвиток душі, розвиток характеру людини, коли вона намагається діяти і реагувати на події навколишнього світу згідно з Божими приписами» [4, с. 410].

Як свідчить «Етимологічний словник української мови», лексема доля належить до праїндоевропейського лексичного фонду і мала такі прямі і похідні значення:

«до□ля «частина; талан» (анат.) мигдалик, [ділянка поля, ... до□льник «вид тонічного вірша»], [безді□лля, безді□льний], бездо□лець, бездо□лля, бездо□льний, бездо□льник, здо□льний, здо□льщина, знедо□лений, знедо□лити, [недо□лець] бездо□лець Ж недо□ля; – р., бр. до□ля, др. доль, н. dola, г. dola, ст. dole, слц, dol'a, схв. ст. [dol(a)]; – псл* dolja «частина», пов'язане з děliti «ділити»; – споріднене з лит. dalis «частина» [dalia] «тс. доля, щастя», dalyti «ділити, лтс. dala [dalis] «частина», дінд. dalam, тс.; шматок, половина... , доля) [7, с. 107].

Наприклад, у польській мові використовуються у таких же значеннях, як і в українській, слова dolá, doli [1, с.276]. У перекладному польсько-російському словнику слова «doll//a ж. доля, участь, судьба; szczęśliwa ~ счастливая доля; gorzka (smutna) горкая участь; ~ kobieca женская доля; і niedola» счастье й несчастье dzielic□ z kims□ ~ є і niedola делить с кем ~ л. радость й горе; w dobrej i zlej ~ і в счастье и в несчастье...» [2, с. 146].

Очевидно, що у уділ, частку, долю чогось (землі, худоби, майна) родина мала давати молодому подружжю на господарювання і це значно впливало на його життя. Тому в людності формувалося поняття саме гарної, щасливої долі як забезпеченого, спокійного життя і відповідно нешчасливої, лихої долі – непевного життя, бідування. До семантики долі причетна і семантика слів ділити і дати, давати, частину, уділ. Українське слово дати походить від праслов'янського dati, (порівн., д.-інд. «dádāti» дає; лат. «do», лит. «dúoti». [8, с. 23]. Це наводить на думку, що в семантиці лексеми «доля» є і компонент семантики слів «ділити», «дати», «давати» (доля давалася, уділялася і потім суттєво впливала на життя людини).

В середині першого століття до н.е. доля уже була предметом філософської промови Марка Туллія Ціцерона «Про долю». В першому столітті в «Любовних елегіях» римського поета Овідія закохана героїня шукала свою долю: «у хвилях... хай долю свою я знайду» [11, с. 554].

ЛІТЕРАТУРА

1. Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji. Redactor naukowy prof. Dr. Mieczysław Szymczak. Państwowe wydawnictwo naukowe Warszawa, 1975. – 276 с.
2. Wielki słownik Polsko-Posyjski Большой польско-русский словарь. Около 75 000 naseł. Państwowe Wydawnictwo. Wiedza Powszechna. Warszawa-Moskwa. – Изд.-во «Советская энциклопедия», 1967. – С. 146.
3. Вічне Євангеліє. Український і російський паралельні переклади із грецькою: НАН України. Український мовно-інформаційний фонд. – К., 2009. – С. 254.
4. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо і яке наше місце у світі / Д. Гудінг, Дж. Леннокс – К. : УБТ, 2007, Т.1, 416 с. – С. 366.
5. Дзюба І. Тарас Шевченко. Зібр. тв. у 6-ти томах. Т.1. Вступ. / І. Дзюба, М.Жулинський. – С. 26.
6. Дзюба І. Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність? // Іван Дзюба. 3 криниці літ. – К. : Вид-во Обереги. Гелікон. – 2001. – 584 с.
7. Етимологічний словник української мови. У семи томах. Т.2. – К. : АН УРСР, 1985. – С. 107.
8. Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К., Наукова думка. 1983. – С. 23.
9. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка. A concordance to the Poetis Works of Taras Shevchenko. Редакція й упорядкування Олега Ільницького, Юрія Гавриша. Volume One. Том перший. Shevchenko Scientigic Societu, USA New York. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. Edmonton-Toronto. 2001.
10. Наймитські та заробітчанські пісні. – К. : Наукова думка, 1975. – С. 52., 291.
11. Пащенко В.І. Пащенко Н.І. Антична література. / В.І. Пащенко, Н.І. Пащенко. – К. : «Либідь», 2004. – 554 с.
12. Словник мови Шевченка В двох томах. Т.І. – К. : Наукова думка, 1964. – С. 197-198.
13. Словник синонімів української мови у 2-х томах. Т.1. – К. : Наукова думка, 1999. – С. 447.
14. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 254.

В статті розглядається лінгвостилістика «Доля» в сучасному українському дискурсі як лінгвоестетичний знак української культури фольклорних джерел найдавнішого походження і етимології праіндоевропейського часу, що свідчить про первинність походження народної розмовної мови. Етимологія лінгвостилістики «Доля» свідчить про те, що це слово належить до найдавнішої первинної лексики народної мови, так як прослідковується в найдавніших мовах праіндоевропейського мовного єднання з значенням «частка, доля, уділ, наділ (землі, скоти, товари) і пов'язана з етимологією слів ділити і давати. Виявлення особливостей народної розмовної мови в семантиці лінгвостилістик літературних мистецьких текстів відкриває шлях читачам до розуміння особливостей національного менталітету.

Ключові слова: стилістика, словник, лінгвопоетика, фольклор, лінгвокультура.

The linguistic style as linguistically aesthetics sign of Ukrainian culture that came from folklore is considered in the article . The provenance and nascence of linguistic style came from Proto-Indo-European age. The oldness of nascence of Ukrainian ethnic speech is certified by it. Etymology of linguistic style «fate testifies that word belongs to the oldest original vocabulary. Word fate is found in ancient languages from Proto-Indo-European language unity. Fate has

different meanings such as «частка, доля, уділ, наділ (in the meaning of part of soil, cattle, property)» and etymology of words share and give (ділити і давати). It is connected with that when ancient people gave their children good part of their property they were giving them good «долю». When life wasn't that good and children didn't get their «доля». In that case they were working and looking for their good «доля». Like that the concept «шукати кращої долі» was formed. This concept was fixed in fairy tales, proverbs, folk songs, sayings, folk texts and literature. This information can be found in etymology dictionaries. Orthodox words are in the basis of the lexical system of the Ukrainian language, as well as other Slavic ones. Their meaning or form indicate a common decadence of the Slavic languages. In the Ukrainian language, which is the first language of the Proto-Indo-European age, which can be traced in comparison with other Indo-European languages. The language of folklore not only preserves itself in creating different concepts, mental images, moods and the spirit of folk culture, but also affirms them, introduces for centuries the mentality of the people. Through a generation of speakers translates into the worldview of the quantum of knowledge of folk experience, which serves as a function of knowledge and comprehension of the world. The discovery of linguistic-cultural features in the language of the ethnos in its speech-thinking, in the semantics of linguistic signs of artistic texts, opens the way for readers and researchers to understand the peculiarities of the national worldview, mentality, and character.

Keywords: stylistic, vocabulary, ethnoconscience, linguopoetics, folklore, linguocultureme.

УДК 811.161.2'[37+42]

Підкамінна Л.В.

НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті досліджено особливості виникнення та функціонування неологізмів у сучасному українському медіадискурсі. З'ясовано, що для будь-якої державної мови медіадискурс є одним із найдинамічніших мовних контекстів, де постійно з'являються інновації. Характер мовних змін у лексичному складі сучасної української літературної мови вивчено через призму динаміки мовних змін у медіадискурсі, позаяк сучасний медіадискурс є сферою функціонування української мови, якій притаманні інтенсивний розвиток та стійка тенденція до нових трансформаційних процесів.

Ключові слова: неологізми, медіадискурс, засоби масової інформації, мовна норма, лексичні інновації, функціональні особливості.

Специфіку функціонування сучасного суспільства всебічно відображено в засобах масової інформації. Динаміка інформаційного потоку формує медіадискурс. На початку ХХІ століття динамічний розвиток традиційних ЗМІ та поширення впливу мережі Інтернет сприяли утворенню єдиного інформаційного простору, сформованого із сукупності багатьох медіапотоків. Мережа Інтернет та пов'язані з нею технології все більше